

Армія як основна рушійна сила трансформації Єгипту в 2011-2013 рр.

Антоній Паламар, Національний університет «Києво-Могилянська Академія»

Після державного перевороту 2013 року, внаслідок якого було скинуто демократично обраного президента Єгипту Мохаммеда Мурсі, країну очолив військовий генерал Абдель Фаттах ас-Сісі. Вісім років потому він все ще залишається президентом, а єгипетський парламент ухвалив рішення про фактичне продовження його строку до 2030 року, випускаючи з уваги революційні вимоги, які спонукали мільйони єгиптян припинити 29-річне правління Хосні Мубарака в січні 2011 року. Не зважаючи на сподівання часів «арабської весни», Єгипет не просто припинив демократичний транзит, а почав рухатись до авторитаризму. Десятки тисяч громадян перебувають у переповнених тюрмах. Свобода слова, незалежність ЗМІ та опозиційні рухи зазнають утисків в ім'я державної стабільності. Каткування, невинуватені затримання, напади з боку поліції та смертні вироки стали стратегічним інструментом в руках військового керівництва Єгипту для боротьби з можливим посиленням протестних рухів.

У цій статті розглянуто вплив військової верхівки на державну політику Єгипту, розкрито основні принципи і методи цього впливу, а також висвітлено участь армії у трансформації АРЕ впродовж «арабської весни» та окреслено політику постреволюційної військової влади в країні.

Доведено, що до 2011 року військова еліта, будучи вагомою групою інтересів, не мала впливу на формування політичного порядку денного в Єгипті. З'ясовано, що захоплення влади Братами-мусульманами у 2012 році і подальше прагнення швидко ісламізувати державу, використовуючи демократичні гасла, змусили військових протидіяти не тільки ісламізації, але й демократизації країни. Доведено, що після революції військові стали єдиною силою, яка контролює і направляє країну, використовує недемократичні методи для забезпечення власного режиму та придушення опозиційних рухів. Висловлено думку, що трансформація Єгипту досі триває, оскільки вимоги революції 2011 року щодо демократизації та лібералізації суспільно-політичного життя залишаються невиконаними, а сучасне військове правління значною мірою нагадує режим Хосні Мубарака, який і був повалений в ході «арабської весни».

Ключові слова: *Близький Схід, Єгипет, «Брати-мусульмани», політичний іслам, ісламізм, армія, військові, демократія, авторитаризм, революція, «арабська весна»*

The army as the main driving force of Egypt's transformation in 2011-2013

Antonii Palamar, National University of Kyiv-Mohyla Academy

Following the 2013 coup that toppled Egypt's democratically elected president, Mohammed Morsi, from power, the country has been led by military general Abdel Fattah el-Sisi. Eight years on, he retains the president's office, and Egyptian parliament has decided to actually extend his term until 2030, ignoring the revolutionary demands that prompted millions of Egyptians to bring Hosni Mubarak's 29-year rule to an end in January 2011. Despite the hopes of the Arab Spring, Egypt has not only stopped democratic transit, but has begun to move toward authoritarianism. Tens of thousands of people are kept in overcrowded prisons. Freedom of speech, media independence, and opposition movements are being suppressed in the name of the stability of the state. Tortures, unjustified detentions, police attacks, and death sentences have become a strategic tool in the hands of Egypt's military leadership to combat possible escalation of protest movements.

This article reviews history of the military leadership's influence on Egyptian public policy, outlines basic principles and methods of this influence, investigates the army's participation in the state transformation during the Arab Spring, and examines the policy of post-revolutionary military power in the country.

The paper sheds light on the military elite, as a significant interest group, which until 2011 had no

influence on the formation of the political agenda in Egypt. This study has confirmed that the Muslim Brotherhood's seizure of power in 2012 and the subsequent desire to quickly Islamize the country under the guise of democratic slogans forced the military to oppose not only Islamization but also the democratization of the country. After the revolution, the military became the only force that could keep control and rule the country, using undemocratic methods to secure its own regime and suppress opposition movements. Finally, Egypt's transformation is still ongoing, as the demands of the 2011 revolution for democratization and liberalization of socio-political life remain unfulfilled, and the current military rule is largely reminiscent of Hosni Mubarak's regime, which was overthrown during the Arab Spring.

Keywords: *Middle East, Egypt, "Muslim Brotherhood", political Islam, Islamism, army, military, democracy, authoritarianism, revolution, "Arab Spring".*

Армия как основная движущая сила трансформации Египта 2011-2013 гг.

Антоний Паламар, Национальный университет «Киево-Могилянская Академия»

После государственного переворота 2013 года, вследствие которого был сброшен демократически избранный президент Египта Мохаммеда Мурси, страну возглавил военный генерал Абдель Фаттах ас-Сиси. Восемь лет спустя он все ещё остается президентом, а египетский парламент принял решение о фактическом продлении его срока до 2030 года, упуская из виду революционные требования, которые побудили миллионы египтян прекратить 29-летнее правление Хосни Мубарака в январе 2011 года. Несмотря на надежды времен «арабской весны», Египет не просто прекратил демократический транзит, но начал двигаться к авторитаризму. Десятки тысяч граждан находятся в переполненных тюрьмах. Свобода слова, независимость СМИ и оппозиционные движения ущемляются во имя государственной стабильности. Пытки, неоправданные задержания, нападения со стороны полиции и смертные приговоры стали стратегическим инструментом в руках военного руководства Египта для борьбы с возможным усилением протестных движений.

В этой статье рассмотрено влияние военной верхушки на государственную политику Египта, раскрыты основные принципы и методы этого влияния, а также освещено участие армии в трансформации АРЕ в течение «арабской весны» и политику постреволюционной военной власти в стране.

Утверждается, что к 2011 году военная элита, будучи весомой группой интересов, не имела влияния на формирование политической повестки дня в Египте. Выяснено, что захват власти Братьями-мусульманами в 2012 году и дальнейшее стремление быстро исламизировать государство, используя демократические лозунги, заставили военных противодействовать не только исламизации, но и демократизации страны. Доказано, что после революции военные стали единственной силой, которая контролирует и направляет страну, использует недемократические методы для защиты собственного режима и подавления оппозиционных движений. Высказано мнение, что трансформация Египта до сих пор продолжается, поскольку требования революции 2011 года касательно демократизации и либерализации общественно-политической жизни остаются невыполненными, а современное военное правление в значительной мере напоминает режим Хосни Мубарака, которого свергли в ходе «арабской весны».

Ключевые слова: *Ближний Восток, Египет, «Братья-мусульмане», политический ислам, исламизм, армия, военные, демократия, авторитаризм, революция, «арабская весна»*

Вступ.

Постановка проблеми.

Аналізуючи історію Єгипту з часів його незалежності (1922 рік), з'ясовується, що армійська організованість була, є і найближчим часом залишиться єдиним стабілізуючим фактором

в країні. Сучасна єгипетська історія повна прикладів того, як армія ставала локомотивом змін в суспільстві, які здебільшого були спрямовані проти існуючої влади. Після подій 2013 року військові стали фактично єдиною силою, яка контролює і направляє країну. Будучи важливим політичним еле-

ментом суспільної системи, вони безпосередньо брали і беруть участь у всіх соціальних процесах, об'єктивно впливають на вибір шляху розвитку держави, що яскраво підтвердилось в ході «арабської весни» та наступних подій в Єгипті.

Метою статті є проаналізувати вплив військової верхівки на державну політику Єгипту, розкрити основні принципи і методи цього впливу, а також висвітлити участь армії у трансформації АРЕ впродовж «арабської весни» та окреслити політику постреволюційної військової влади в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні темою впливу військової еліти на політику Єгипту в рамках дослідження «арабської весни» і постреволюційного режиму Абделя Фатахх ас-Сісі займалися Смирнова К.Є. (Smirnova, 2015), Ясинська В.С. (Jasynsjka, 2011), Бовсунівський П.В. (Bovsunivskij, 2013), Петренко В.В., Разіцький В.Й. (Petrenko, 2014) та ін. Серед російських дослідників варто виділити праці Юрченка В.П. (Yurchenko, 2013), Ахмедова В.Л. (Akhmedov, 2004), Куделева В.В. (Kudelev 2011). На Заході дослідженням військових структур Єгипту займалися Зейнаб А.М. (Zeinab, 2018), Пачіелло М.К. (Paciello, 2011), Мартіні Д., Тейлор Д. (Martini, J., & Taylor, J., 2011) та ін..

Результати дослідження.

Становище єгипетської армії у другій половині ХХ століття. Починаючи з антимонархічної революції 1952 року, підготовленої в надрах єгипетської армії рухом «Вільні офіцери», незмінно вищі керівники країни - Мухаммед Нагіб, Гамаль Абдель Насер, Анвар Садат і Хосні Мубарак - були представниками і ставлениками військової верхівки.

За часів правління Насера, організований ним режим, багато в чому був військовим. Практично всі пости керівників провінцій і глав єгипетських дипломатичних місій займали представник армії або поліції (Akhmedov, 2004, p. 8). У цей період офіцерський корпус став місцем гуртування вихідців з різних соціальних груп населення. Зв'язані дисципліною, вони швидко набували рис особливої касты з усіма властивими їй атрибутами. Ця кастовість офіцерського складу єгипетської армії зберігається і досі. Вона багато в чому нівелює особливості, привиті офіцерам у військово-навчальних

зкладах різних країн, і забезпечується відносною компактністю проживання командного складу, функціонуванням закритих для інших установ в сфері охорони здоров'я, торгівлі та туризму (Kudelev, 2011, p. 192). Окрім цього, в консолідації військового складу велику роль зіграли і численні конфлікти з Ізраїлем у 1947-1949, 1967, 1973 рр.

Анвар Садат прийшов до влади після смерті Насера і направив Єгипет по західному шляху розвитку. Тим не менш, цей курс виявився вигідним лише невеликій частини еліти країни, що призвело до розколу не тільки в суспільстві, але й в армійському керівництві, яким скористалися «Брати-мусульмани», будучи тоді достатньо радикальною ісламістською силою.

Справа в тому, що після де-факто програної Жовтневої війни 1973 року, Садат різко змінив зовнішньополітичний курс Єгипту в бік зближення з США, досягнення мирного врегулювання з Ізраїлем та відходу від співпраці з СРСР. Результатом такої політики стало підписання 26 березня 1979 року мирного договору між АРЕ та Ізраїлем. А в якості «плати» за це, починаючи з 1980 року Єгипет, точніше його збройні сили, стали щорічно отримувати американську військову і економічну допомогу в обсязі близько \$ 2 млрд. (Kudelev, 2011, p. 194). Тим самим Садат знехтував міцними антиізраїльськими настроями в суспільстві на користь додаткового заробітку. Тому, побоюючись за життєздатність режиму і прагнучи не допустити в армії розвитку будь-яких небезпечних для нього угруповань, він постійно займався ротацією військового керівництва і прибирав з армії популярних і авторитетних генералів.

Проте Садат не побачив, що з початку 1970-х рр. в армійських колах приступили до активної роботи ісламісти. Їх ідеї користувалися певною популярністю серед частини курсантів військових коледжів і молодших офіцерів особливо в контексті послаблення антиізраїльської політики. В рядах військових з'явилися невеликі, але добре законспіровані організації релігійних екстремістів, які, як дуже швидко з'ясувалося, стали найбільш небезпечними для Садата, оскільки 6 жовтня 1981 року, в ході військового параду, він був убитий представниками саме такої групи військових-ісламістів (Yurchenko, 2013, pp. 216-217).

Після смерті Анвара Садата наступним очільником Єгипту став Хосні Мубарак. Він проаналізував всі помилки свого попередника, і з самого початку свого правління дотримувався лінії підтримки армії і опори на неї при одночасному очищенні її від ісламістів. Добре знайомий зі звичаями і традиціями військової верхівки, Мубарак, так само як і Садат, жорстко зупиняв будь-які спроби окремих генералів надмірно посилити власний вплив, продовживши практику регулярної ротації військових кадрів вищої ланки. Водночас, для забезпечення тотальної залежності армійської структури від правлячого режиму, Мубарак послідовно здійснював курс на деполітизацію збройних сил.

Закони Єгипту забороняли військово-службовцям займатися політичною діяльністю і брати участь в роботі політичних партій та організацій. Для того щоб відвернути офіцерів від політики, широко практикувалося їх залучення в економіку Єгипту. Влада надавала різноманітні економічні та правові пільги в разі, коли офіцер починав займатися підприємницькою діяльністю. В результаті до початку 90-х рр. XX століття військові переважали в підприємствах оборонного профілю, співпрацювали з іноземним капіталом в інших сферах, а через наступні два десятиліття почали контролювати, за різними неофіційними даними, від чверті до третини всієї економіки Єгипту (Kudelev, 2011, p. 195). Відтак в армії з'явилися інтереси в багатьох галузях, в тому числі в туризмі, в будівельному бізнесі, в меліорації. Багато інфраструктурних проєктів, зокрема, будівництво доріг, здійснюються в Єгипті за допомогою військових.

Участь військових у революційних подіях 2011-2013 рр. У кінці січня 2011 року Каїр та майже всю територію Єгипту охопили масові демонстрації. Єгипетське суспільство почало активно вимагати зміщення від влади авторитарного лідера Хосні Мубарака, покращення економічної ситуації та захисту прав пересічних громадян. В такій ситуації у єгипетських військових був вибір між тим, щоб захистити існуючий режим або ж стати на бік революції.

Протягом першого тижня заворушень світові ЗМІ інтенсивно публікували інформацію про тисячі затриманих, сотні поранених та десятки загиблих щоденно (Kingsley,

2011; Fahim, K., & El-Naggar, M., 2011). Масові зіткнення між демонстрантами та службами безпеки відбувались з використанням сльозогінного газу, резинових куль та навіть бойових патронів з обох сторін. Проте з 31 січня ситуація почала змінюватись. Того дня опозиційні сили закликали єгипетське суспільство взяти участь у мирній демонстрації під назвою «марш мільйонів» в Каїрі та Олександрії. На що військові забов'язались не застосовувати силу (Bbc.com, 2011). Після цього армія на деякий час фактично перестала втручатись в перебіг подій.

Вочевидь, найбільш аргументована позиція щодо цих подій полягає в тому, що армія сама хотіла прийти до влади. Саме тому вони вирішили не втручатись в конфлікт між режимом та опозицією. Як зауважив в зв'язку з цим політолог із Центру стратегічних досліджень «Аль-Ахрам» Імад Гад, «Армія не хотіла справляти враження, що вона має намір втрутитися в події. Вона очікувала, щоб її про це попросили, щоб постати в образі рятівника» (Maannews.com, 2011).

Підтвердженням цих слів також слугувала політика Хосні Мубарака щодо деполітизації армійської верхівки. Військові, контролюючи не тільки всі силові структури, але й значну частину економіки, жодним чином не впливали на політичний курс держави. Офіцерський корпус добре розумів, що незважаючи на те, що Мубарак був вихідцем саме з військової еліти, він створив в Єгипті систему, яка захищала тільки себе, використовуючи армію лише як механізм реалізації власних інтересів. Надання військовим великих економічних преференцій лише розпалило у них бажання отримати більше, що і зіграло з режимом Мубарака злий жарт.

У цьому контексті важливим є той факт, що в таких країнах, як Єгипет і Лівія, протестам передувало посилення суперечок про спадкування влади. Спроби Мубарака зробити свого сина Гамалю спадкоємцем престолу викликали невдоволення у різних частинах єгипетської структури влади, і особливо серед військових (Gvosdev, 2012). Саме відмова частини владної структури підтримати президента у скрутний для нього час спричинила швидку перемогу революції. І вже через 2 тижні після початку протестів, 11 лютого 2011 року, Хосні Мубарак подав у відставку (Aljazeera.com, 2011), а влада в

Єгипті перейшла військовим (Вищій раді Збройних сил (ВРЗС)) на чолі з маршалом Хусейном Тантаві (Даоц, 2011), який став фактичним керівником держави.

Незважаючи на те, що в офіційних заявах не згадували про роль армії в цих подіях, деякі спостерігачі стверджували, що в Єгипті відбувся саме військовий переворот. Зокрема, кореспондент інформаційного агентства «ВВС» в Каїрі, Джон Лейн тоді повідомляв: «протестуючі протягом останніх 18 днів вимагали приходу до влади нового цивільного уряду, а не військового». Крім того, передача керівництва країною людям в погонах суперечить єгипетської конституції: «відповідно до основного закону Єгипту, в подібному випадку влада повинна перейти до спікера парламенту, а не до генералів». Все, що відбулося, за словами журналіста, дуже нагадує військовий переворот (Вbc.co.uk, 2011).

Після відсторонення Мубарака армія безпосередньо почала керувати державою. Вперше з часів незалежності вони отримали абсолютну владу в Єгипті, що не могло влаштувати ні світські опозиційні сили, ні ісламістів. Тому правління військових у 2011 році характеризувалось численними маршами та протестами різної інтенсивності, котрі час від часу переростали в масові сутички з силами безпеки, через що ситуація в Єгипті залишалася не стабільною, а економіка держави зазнавала серйозних втрат. В цілому, вимоги протестуючих зводилися до швидкого проведення реформ та якнайшвидшій передачі влади новому парламенту та президенту.

Проте швидкої передачі влади та, відповідно, стабілізації ситуації не відбулось і серед причин цього яскраво виділяються наступні. По-перше, військові, отримавши повноту влади в державі, не поспішали її віддавати. Вони використовували час на власну користь, популяризуючи лояльні до них партії на майбутніх парламентських виборах, а також гальмували процес прийняття рішень, використовуючи свій вплив на судову систему. По-друге, сили, які приймали участь в повстаннях січня-лютого 2011 року представляли широкий спектр верств населення. Стрижнем революції була світська молодь, яка вимагала радикальних реформ в державі, і, відповідно, формувала окрему групу. Вона уже сама по собі була роздробленою, оскільки погляди на майбутнє дер-

жави у її представників були доволі різними. До революційних сил входили ісламісти, серед яких виділяють «Братів-мусульман», що формували їх помірковане крило, а також більш радикальних салафітів, які створили власну партію «Аль-Нур». Отримати більшість в парламенті прагнули ще ліберально-демократичні сили на чолі з партією «Аль-Вафд», номенклатура старого режиму Мубарака, військова еліта та різного роду соціалістичні сили. І кожна з цих груп мала власні інтереси та міцне бажання зайняти ключове місце у формуванні політичного порядку денного в Єгипті.

З початку 2012 року армія все ж почала поступилася керівними посадами. В січні ВРЗС передала частину власних повноважень, точніше законодавчу владу новоствореному парламенту. Як і пророкували численні видання, бурхливий політичний перехід в Єгипті привів до скликання парламенту, де значну частину місць зайняли ісламісти, ускладнивши таким чином завдання правлячої військової еліти, яка намагалася втримати владу в своїх руках. Ця подія підтвердила здатність історії повторюватись, і так само, як після Липневої (антимонархічної) революції 1952-го року, військові знову отримали на політичній арені потужну ісламістську силу, яку не можливо було усунути силовими методами.

Результати парламентських та президентських виборів 2012 року свідчили, що єгипетське суспільство зробило вибір на користь ісламістів і цьому були свої причини. Міцні позиції «Братів-мусульман» в різних сферах життя - і в муніципальному соціальному забезпеченні, і в підприємництві - зміцнювали в людях надію, що вони стануть позитивною силою в Єгипті. Представники «Партії свободи і справедливості» («Брати-мусульмани») у своїх заявах стверджували, що вони «готові до демократії, і цей парламент буде працювати так, щоб перевлаштувати країну на користь всіх єгиптян» (Rashidi, 2012). Вони розуміли, що у них не буде шансів на успіх, окрім як діяти помірковано і стратегічно. Проблеми освіти, економіка, зростання інфляції досягли критичної напруги і вирішувати їх потрібно було негайно. Тому, в ході передвиборної кампанії і на численних прес-конференціях керівники «Братів-мусульман» виступали саме з помір-

них позицій, що допомогло їм заручитись підтримкою не тільки лібералів і світських груп, але й більшої частини єгиптян.

Таким чином у 2012 році стало зрозуміло, що іслам все ще залишається найбільш ефективною формою консенсусу в мусульманських країнах, здатної мобілізувати широкі маси і вплинути на розміщення сил на політичній арені. Незважаючи на те, що арабські держави виробили механізм стримування ісламістів, споруджуючи бар'єри для їх легальної участі в політичних регіонах, ці рухи, активно займаючись благодійністю, продовжували користуватись народною підтримкою. У випадку з Єгиптом, де після повалення авторитарного режиму велика частина населення перебувала у складному фінансовому становищі, саме матеріальна допомога знедоленим верствам населення стала основною причиною популярності руху «Брати-мусульмани».

Насправді ніхто не хотів, щоб ісламісти здобули верх над світськими реформаторами оскільки стрижнем революційних сил була освічена безробітна демократична молодь. Проте, як показав єгипетський досвід, кращий спосіб впоратися з ісламістами - це покласти на них відповідальність за управління країною.

Два роки правління «Братів-мусульман» виявилися найгіршим періодом в історії країни. Рівень особистої безпеки громадян зійшов нанівець. Очевидна відсутність політичного досвіду не дозволяла «Братам» вчасно і правильно реагувати на нові виклики. Свою роль відіграв економічний і соціальний провал, який на початку 2013 року відчувався сильніше, оскільки єгиптяни очікували помітного поліпшення їх становища в результаті зміни режиму. Важка економічна ситуація в країні відображала хаос в політичній системі, свідчила про повну відсутність у «Братів-мусульман» економічної програми та управлінських навичок, а також проявила слабкість ісламістського лідера. «Брати» не показали, що знають секрет того, як примирити релігійний консерватизм із сучасною економічною структурою. В результаті погляди єгиптян знову звернулися до армії, найбільш досвідченої та потужної владної структури в Єгипті. Вочевидь, це був єдиний логічний вихід з кризової ситуації, оскільки крім ісламістів жодної альтер-

нативної сили, яка могла б конкурувати з армією, в країні просто не було.

Незважаючи на прихід до влади «Братів-мусульман» у 2011-2012 рр., армія насправді ніколи не випускала з рук реальні керуючі важелі країни. Каста вищих військових чинів продовжувала контролювати цілі галузі економіки завдяки іноземній допомозі, якою ще свого часу президент Мубарак щедро ділився з нею в обмін на вірність. Після революції ця каста нікуди не зникла, а її вплив залишався таким, що в кінцевому результаті призвів до зіткнень між генералами та політичними лідерами Єгипту.

Пріоритет військових у Єгипті – збереження своєї особливої ролі, своїх економічних привілеїв та влади над силовими відомствами. Все це, пише «Економіст», нагадує дії турецьких генералів в 1990-х роках, коли вони перешкодили роботі демократично обраного уряду ісламістів і силовими методами продовжували позиціонувати себе в якості гарантів світського ладу (Yakovenko, 2012).

Саме прагнення захистити свої економічні інтереси підштовхнуло армію до домовленості з опозицією в січні 2011 року. Армія матеріально вельми зацікавлена в стабільному і поступальному розвитку країни, а протести проти Мурсі і його нездатність проводити будь-які реформи ставали дедалі серйознішими загрозами для бізнесу. Це і підштовхнуло військових до рішучих дій. Тоді, на думку оглядачів, генерали усвідомили, що вимогу населення взяти участь в управлінні країною не можна було більше ігнорувати (Knipp, K., & Gurkov, A., 2013).

Гучне зміщення маршала Тантаві в серпні 2012 року могло створити враження, що Мохаммеду Мурсі вдалося позбутися контролю військових подібно до того, що зробив в Туреччині Реджеп Ердоган в 2000-х роках. Насправді ж сміливий вчинок Мурсі навпаки дозволив армії здійснити тимчасовий відступ і ввести в верховне командування нове покоління 50-річних генералів, першим представником яких став Абдель-Фатах ас-Сісі. Як зазначає російський арабіст, Білан В.: «Після серпневого «ляпаса» єгипетські військові, судячи з усього, обрали правильну тактику. Вони не пішли на прямий конфлікт з «Братами-мусульманами» і з президентом держави, а зачалися і терпляче чекали своєї години» (Bilan, 2013).

З початку 2013 року в Єгипті відбулася консолідація світської опозиції, як реакція на внесення змін до основного закону держави, ціллю яких було повернення країни в лоно шариату (Kro1, 2013). Окрім того, до опозиційних сил приєдналась частина радикальних ісламістів, які, незважаючи на отримання 25% підтримки на попередніх парламентських виборах, були практично не представлені у владних структурах Єгипту. Нова хвиля масових демонстрації проти ісламістського режиму з різною інтенсивністю тривала практично пів року, аж коли 3-го липня міністр оборони Абдель Фатах ас-Сісі повідомив у телезверненні про відсторонення Мохаммеда Мурсі від влади в Єгипті (Aljazeera.com, 2013).

Постреволюційна політика військового керівництва в Єгипті. Ще у серпні 2012 року, після зміщення маршала Тантаві, Мухаммед Мурсі особисто призначив Абдель Фаттаха ас-Сісі головою Верховної ради збройних сил, головнокомандувачем збройних сил, міністром оборони і військової промисловості країни (Mei.edu, 2014). Таким чином, «Брати-мусульмани», як не парадоксально, не позбулися військових, а навпаки відкрили шлях тим, хто повалив їх в липні 2013 року, а пізніше влаштовував репресії проти їхніх прихильників.

Сам ас-Сісі очевидно був «продуктом» старого режиму Мубарака. Ще з часів Насера кожен єгипетський лідер знаходив і просував свого наступника, який у свою чергу повинен був бути лояльним до політики попередника. Так було з Садатом, Мубаракком, Тантаві. Так само відбулося і з ас-Сісі, який свого часу займав посаду заступника керівника військової розвідки, організації, що несе основну відповідальність за контроль над офіцерським корпусом. Саме з цієї посади фельдмаршал Хусейн Тантаві відібрав його до Вищої ради Збройних сил, яку сам очолював після того, як погодився на повалення режиму Мубарака в 2011 році (Springborg, 2014).

Так само, як у часи зміщення Мубарака, армія подібним чином вирішила діяти і у ситуації з «Братами-мусульманами». Вони дочекалися слушного моменту, коли протести проти діючого режиму спричинили кризу легітимності влади, і одразу ж взяли контроль над ситуацією у свої руки. Аналогічно

подіям 2011 року військові змусили широкі верстви населення знову попросити їх взяти владу в свої руки, але цього разу Абдель Фатах ас-Сісі уже не збирався її нікому передавати.

Його шлях можна розділити на кілька етапів. Він змістив Мухаммеда Мурсі, затримав тисячі його прихильників. Обезголював «Братів-мусульман», відправивши за ґрати всіх лідерів. Заморозив їх активи і розформував структури, а потім і зовсім вніс «Братів» до списку терористичних організацій. І щоб показати жорсткість своєї позиції, підписав смертні вироки тим, хто міг розпалити протестний дух. Каїр і багато інших міст країни були очищені від ісламістів найжорстокішими методами. Однак політично активні єгиптяни так само як і міжнародна спільнота не тільки не засудили міністра оборони, але і перейнялися до нього ширим розташуванням.

У 2014 році, ас-Сісі ініціював зміни до конституції, які в ході референдуму підтримали 98.1% населення (Ahram.org.eg, 2014). У преамбулі нової версії основного закону армія названа «стовпом» єгипетської держави. Там же зазначається її провідна роль у звільненні Єгипту від колоніальної залежності. Особливо в преамбулі наголошується на існуванні «міцного зв'язку» між єгипетським народом і армією, на яку покладено відповідальність за захист батьківщини. Підкреслюється, що в ході революції 2011 року армія встала на сторону демонстрантів, захистила «волевиявлення народу» і забезпечила мирний характер передачі влади в країні (Egypt's Constitution of 2014, pp. 10-11). Стаття 204 конституції захищає членів військових та розвідувальних служб від цивільного нагляду, надаючи військовим судам «виключне» право розглядати справи щодо злочинів, скоєних під час виконання службових обов'язків (Egypt's Constitution of 2014, p. 51). Конституція 2014 року також дозволила розглядати громадські справи у військових судах за доволі широкого кола обставин, а уряд ас-Сісі прагнув ще більше розширити сферу застосування таких судів. Наслідком цього стало те, що тільки між 2014 і 2016 рр. у військових судах було винесено рішення щодо 7 400 цивільних жителів (Refworld.org, 2016).

Після приходу до влади ас-Сісі повернув-

ся до проведення політики часів Насера. У вересні 2016 року Президент призначив колишнього міністра транспорту та екс-військового, Атефа Абдель Хаміда губернатором Каїру. Поряд з ним відбулось призначення ще 5-ти нових губернаторів з військовим минулим. Це означало, що з 27 очільників мухафаз (основна адміністративно-територіальна одиниця Єгипту) лише у 8-х не було в минулому стосунків з військовими структурами (Reuters.com, 2016).

Водночас, з 2016 року військові отримали право контролювати роботи у сфері транспортування та видобутку нафти і газу на території Єгипту. Їм належать акції великих державних енергетичних компаній, а також фірми, що займаються ремонтом і обслуговуванням електростанцій. У сфері Міністерства оборони перебуває розвиток вітряної та сонячної енергії, а також ядерної енергетики. Саме військові керували грандіозним проектом з поглиблення і розширення Суецького каналу. Вони ж фактично відповідають за розвиток спеціальної економічної зони, де повинен бути створений міжнародний логістичний хаб і великий промисловий центр (Strel'czova, 2016, p. 61).

Такий курс держави очевидно не міг влаштувати світські ліберальні сили. У 2016 році одне з опитувань показало, що популярність президента ас-Сісі знизилася на 14% (Baseera.com.eg, 2016). Єгипетський центр економічних та соціальних прав підрахував, що лише в 2016 році по всьому Єгипту відбулося 1736 соціальних, економічних та трудових протестів (Madamasr.com, 2016). У квітні 2016 року після рішення уряду про передачу двох єгипетських островів Червоного моря Саудівській Аравії, в Єгипті відбулися найбільші демонстрації з моменту вступу президента ас-Сісі на посаду. Протести продемонстрували дедалі більше невдоволення президентом. Багато хто звинуватив його у продажі суверенної території в обмін на мільярди доларів Саудівської допомоги (Hamdy, N., & Mourad, M., 2017).

Проте це не завдало серйозного удару по рейтингу військових. У 2018 році ас-Сісі був переобраний на другий термін (Davison, J., & Tolba, A., 2018), а вже у 2019 році він ініціював це один конституційний референдум в результаті якого президентські повноваження стали ще ширшими, а термін перебування

ас-Сісі на посаді де-факто продовжився до 2030 року (Hood, 2019).

В даний час ніщо не заважає військовим на чолі з Абделем Фаттах ас-Сісі направляти країну до ще більш авторитарної системи. Армійське керівництво зараз неофіційно контролює роботу всіх міністерств і відомств, що фактично призвело до формування паралельної структури влади. За словами єгипетських бізнесменів, жоден проект не може бути реалізований, поки не отримає схвалення куратора від збройних сил (Strel'czova, 2016, p. 58). Про вагомий роль генералітету свідчить і той факт, що ВРЗС, яка раніше вважалась надзвичайним органом управління, тепер перетворилася в постійну структуру. Абдель Фаттах ас-Сісі робить ставку на армію і, незважаючи на економічну кризу, не шкодує коштів на її модернізацію і переозброєння, щоб переконати офіцерський корпус в непорушності позицій збройних сил, оскільки в кризових ситуаціях Президент спирається саме на них.

Висновки.

Події останніх двох десятиліть свідчать про те, що обличчя військового керівництва змінюються, але сама система перебуває у статичному стані. Військова дисципліна тут відіграє чи не найважливішу роль. Абсолютна субординація, раціональність, витримка та холонокровність є основними характеристиками режиму ас-Сісі, який перебуває зараз при владі в Єгипті.

Зрозуміло, що АРЕ далеко не демократична держава. Західні ідеалісти досі продовжують піддавати гострій критиці армію, яка усунула цивільну владу і знову встала біля керма держави. Але більшість єгиптян розуміли, що іншого виходу не було. Близький Схід поважає сильних. Тут, якщо вже заявив про свої диктаторські претензії, то цим шляхом потрібно йти до кінця, бо найменший прояв слабкості як правило супроводжується прикрими наслідками, а приклад з відстороненням від влади Мухаммеда Мурсі яскраве тому підтвердження.

Єгипетські події 2013-2014 рр. беззаперечно вказують на те, що військові завжди скористаються своїм впливом на економічні та дипломатичні кола, щоб не дозволити жодній іншій силі дістати в свої руки реальну владу. Точно так само вони можуть виступити проти кожного уряду, якщо він

прийдеться їм не до смаку. Зараз можемо стверджувати, що єгипетська армія не дозволить цивільним взяти на себе вирішення оборонних та військових питань.

До сьогодні найбільшим досягненням єгипетських подій останнього десятиліття стало зміцнення загальних страхів народу про те, що він - нерегульований і потребує сильного лідера, який візьме його під контроль. Це не новий Єгипет, повний людей, які підтримують ідею колективних змін і йдуть разом до нового майбутнього. Це Єгипет який досі працює за старою тиранічною схемою, і зараз лише армія рятує його від повного колапсу.

Подальша траєкторія руху Єгипту багато в чому визначатиме долю «арабської весни». В силу своєї демографії та культурної ваги Єгипет має великий вплив на весь арабський світ. Якщо цій країні якось вдасться зміцнити хоча б наполовину ліберальну демократію, це чинитиме вплив на демократизацію решти ісламського світу; але якщо Єгипет стане на шлях авторитарного армійського правління, це явно буде мати жахливі наслідки для сусідніх держав, які починають робити перші несміливі кроки до електоральної демократії та представницької системи влади.

REFERENCES

- 1,736 social, economic and labor protests across Egypt in 2016: ECESR. (2016). *Mada Masr*. Retrieved from <https://www.madamasr.com/en/2016/12/26/news/u/1736-social-economic-and-labor-protests-across-egypt-in-2016-ecesr/>.
- Akhmedov, V. L. (2004). *Oficzerstvo v obshhestvenno-politicheskoy zhizni stran Blizhneyu Vostoka [Officership in the socio-political life of the Middle East]*. Moskva: Institut izucheniya Izrailya i blizhnego Vostoka [in Russian].
- Bilan, V. N. (2013). *Vzlet i padenie prezidenta ARE M.Mursi [The rise and fall of the President of the Arab Republic of Egypt M.Mursi]*. Institut Blizhnego Vostoka. Retrieved from <http://www.iimes.ru/?p=17860>.
- Bovsunivskyj, P. V. (2013). Prychyny vstanovlennja ta povalennja politychnoji vlady "Brativ-musuljman" v Arabskij Respublici Jekhpyet [The reasons for the establishment and overthrow of the political power of the "Muslim Brotherhood" in the Arab Republic of Egypt]. *Zovnishni spravy*, 10, 38–41.
- Daou, M. (2011). How the Egyptian army finally abandoned Mubarak. *France24*. Retrieved from <https://www.france24.com/en/20110415-egypt-mubarak-arrest-how-egyptian-army-finally-abandoned-former-president>.
- Davison, J., & Tolba, A. (2018). Egypt's Sisi wins 97 percent in election with no real opposition. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-egypt-election-result-idUSKCN1H916A>.
- Egypt crisis: President Hosni Mubarak resigns as leader. (2011). *BBC News*. Retrieved from <http://www.bbc.co.uk/news/mobile/world-middle-east-12433045>.
- Egypt names six provincial governors, mostly ex-generals. (2016). *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-egypt-governors-idUSKCN11D285>.
- Egypt protests: Army rules out the use of force. (2011). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12330169>.
- Egypt: 7,400 Civilians Tried In Military Courts. (2016). *Human Rights Watch*. Retrieved from <https://www.refworld.org/docid/57230c6f4.html>.
- Egypt's army holds the key but plays the sphinx. (2011). *Ma'an News Agency*. Retrieved from <http://www.maannews.com/Content.aspx?id=357021>.
- Egypt's Constitution of 2014. (2020). *Constituteproject*. Retrieved from https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014.pdf.
- Fahim, K., & El-Naggar, M. (2011). Violent Clashes Mark Protests Against Mubarak's Rule. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2011/01/26/world/middleeast/26egypt.html>.
- Gvosdev, N. (2012). The Realist Prism: Tracing the Roots of the Arab Spring. *World Politics Review*. Retrieved from <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/12290/the-realist-prism-tracing-the-roots-of-the-arab-spring>.
- Hamdy, N., & Mourad, M. (2017). Egypt's parliament approves Red Sea islands transfer to Saudi Arabia. *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-egypt-saudi-islands-idUSKBN1951G4>.
- Hood, L. (2019). Egypt: hopes for democratic future die as al-Sisi marches country towards dictatorship – with parliament's blessing. *The Conversation*. Retrieved from <https://theconversation.com/egypt-hopes-for-democratic-future-die-as-al-sisi-marches-country-towards-dictatorship-with-parliaments-blessing-113491>.
- Hosni Mubarak resigns as president. (2011). *Aljazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201121125158705862.html>.
- Jasynsjka, V. S. (2011). Rolj nacionaljnykh armij u politychnykh revoljucijakh na arabskomu skhodi [The role of national armies in political revolutions in the Arab East]. *Visnyk Nacionaljnogho universytetu oborony Ukrainy*, 3, 231–236 [in Ukrainian].
- Kingsley, P. (2011). Egyptian police 'killed almost 900 protesters in 2011 in Cairo'. *The Guardian*. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2013/mar/14/egypt-leaked-report-blames-police-900-deaths-2011>.
- Knipp, K. & Gurkov, A. (2013). Islamist Mursi meshal biznesu egipetskikh voenny'kh [Islamist Mursi interfered with the business of the Egyptian military]. *Deutsche Welle*. Retrieved from <http://www.dw.de/islamist-mursi-meshal-biznesu-egipetskikh-voenny'kh/a-1692991>.

- Krol, A. A. (2013). *Egipet: sily` protivostoyashhie prezidentu M.Mursi [Egypt: Forces Opposing President M. Morsi]*. Institut Blizhnego Vostoka. Retrieved from <http://www.iimes.ru/?p=16722>.
- Kudelev, V. V. (2011). *Mir czveta khaki. Vooruzhenny`e sily` v sisteme gosudarstvennoj vlasti [Khaki world. Armed forces in the system of state power]*. Moskva: Czentr analiza strategij i tekhnologij [in Russian].
- Martini, J., & Taylor, J. (2011). Commanding Democracy in Egypt: The Military's Attempt to Manage the Future. *Foreign Affairs*, 90 (5), 127–137.
- Paciello, M. (2011). *The Challenges of State Sustainability in the Mediterranean*. Istituto Affari Internazionali (IAI). Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/resrep09864.8>.
- Petrenko, V. V. (2014). Osoblyvosti pravlinnja "Brativ-musuljman" v Jeghypti ta prychny jikhnoji porazky [Features of the rule of the "Muslim Brotherhood" in Egypt and the reasons for their defeat]. *Visnyk Kyjivskogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofija. Politologhija*, 2, 46–49 [in Ukrainian].
- President Morsi overthrown in Egypt. (2013). *Aljazeera*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2013/07/20137319828176718.html>.
- Rashidi, Y. (2012). Pro et Contra Egipet na krayu [Pro et Contra Egypt on the edge]. Carnegie .Retrieved from https://carnegieendowment.org/files/ProEtContra_54_116-124.pdf.
- SCAF and the Muslim Brotherhood. Middle East*. Retrieved from <https://www.mei.edu/publications/scaf-and-muslim-brotherhood>.
- Smyrnova, K. Je. (2015). Trajektoriji rezhyminykh transformacij v Tunisi ta Jeghypti u "postrevoljucijnyj" period (2011-2014) [Trajectories of regime transformations in Tunisia and Egypt in the "post-revolutionary" period (2011-2014)]. *Politologhichnyj visnyk*, 78, 499–509.
- Springborg, R. (2014). Abdul Fattah al-Sisi: New face of Egypt's old guard. *BBC*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-26188023>.
- Strel'czova, D. V. (2016). *Armii na sovremennom Vostoke: Nauchnoe izdanie [Armies in the modern East]*. Moskva: Izdatel'stvo «Aspekt Press» [in Russian].
- Table: Official results of Egypt's 2014 constitutional referendum. (2014). *Ahram*. Retrieved from <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/155/91957/Egypt/Constitution-/Table-Official-results-of-Egypt's--constitutional-r.aspx>.
- The performance of President al-Sisi after 28 months in office. (2016). *Baseera*. Retrieved from <http://baseera.com.eg/EN/RecentPolls2.aspx?ID=125>.
- Yakovenko, N. (2012). Egipet: chem grozit neopredelennost'? [Egypt: what is the risk of uncertainty?]. *Inosmi*. Retrieved from <http://inosmi.ru/world/20120625/194056331.html#ixzz3C3ZYjJxL> [in Russian].
- Yurchenko, V. P. (2013). *Egipet: problemy` naczional`noj bezopasnosti (1952–2002 gg.) [Egypt: problems of national security]*. Moskva [in Russian].
- Zeinab, A. (2018). *Militarizing the Nation: The Army, Business, and Revolution in Egypt*. New York: Columbia University Press.

Паламар Антоній

Аспірант

Національний університет «Києво-Могилянська Академія»

Email: Tarlandash@gmail.com

Palamar Antonii

Postgraduate Student

National University of Kyiv-Mohyla Academy

ORCID: 0000-0003-4927-8241

Цитування: Паламар, А. (2020). Армія як основна рушійна сила трансформації Єгипту в 2011-2013 рр. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (11), 41–50. doi: 10.15421/1720100

Citation: Sulym, B. (2020). Armiiia yak osnovna rushiina syla transformatsii Yehyptu v 2011-2013 rr. [The army as the main driving force of Egypt's transformation in 2011-2013]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (11), 41–50. doi: 10.15421/1720100

Стаття надійшла / Article arrived: 25.10.2020

Схвалено до друку / Accepted: 16.11.2020